

οικονομία ὁμοία τοῖς παρ' "Ελλήσιν ἐν τούτοις εὐδοκιμήσασιν»¹. Ὁ ὁμώνυμος υἱὸς του ἐπροχώρησεν ἀκόμη περισσότερον καὶ «τὰ εὐαγγέλια καὶ τὰ ἀποστόλων δόγματα ἐν τύπῳ διαλόγων ἐξέθετο, καθὰ καὶ Πλάτων παρ' "Ελλήσιν»².

Διὰ τὸν Γρηγόριον τὸν θεολόγον τὸ θέμα ἐτέθη κατ' ἄλλον τρόπον. Ἡ χριστιανικὴ πίστις δὲν ἐπρόκειτο νὰ σωθῆ διὰ τῆς μιμήσεως τῶν διαφόρων περιφήμων τύπων τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου, ἀλλὰ διὰ τῆς λογικῆς τῆς ἀποδείξεως ὡς τῆς ἐπιβαλλομένης πνευματικῆς στάσεως εἰς τὸν κόσμον, ὡς τῆς μόνης ὁδοῦ προσεγγίσεως τοῦ Θεοῦ καὶ δικαιοσύνης τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ἐὰν ἡ ἀπαίτησις αὕτη δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκπληρωθῆ κατ' ἄλλον τρόπον παρά μόνον φιλοσοφικῶς, τότε ὁ λογικὸς αὐτὸς τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι ἦτο ἡ μεγίστη εὐσέβεια : «Φιλοσοφία δὲ ἡ σπουδὴ καὶ τὸ ῥαγῆναι κόσμον καὶ μετὰ Θεοῦ γενέσθαι τοῖς κάτω καὶ ἄνω πραγματευόμενον καὶ τοῖς ἀστάτοις καὶ ῥέουσι τὰ ἐστῶτα καὶ μένοντα κατακτώμενον»³. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις ἦτο διὰ τῆς ὑπερπηδήσεως τῶν γηίνων πραγμάτων χάριν τῆς θείας ἀληθείας μία σχεδὸν ὑπερφυσικὴ δυνατότης, τὸ συγγενέστερον στοιχεῖον τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ ὑπερκόσμια, τὸ ἀνίκητον σθένος τοῦ πνεύματος ἔναντι τῶν σωματικῶν ὀρέξεων καὶ τῆς κοινωνικῆς βίας : «Δύο ταῦτα δυσκρότητα, Θεὸς καὶ ἄγγελος καὶ τρίτον φιλόσοφος, αἴυλος ἐν ὕλῃ, ἐν σώματι ἀπερίγραπτος, ἐπὶ γῆς οὐράνιος, ἐν πάθεισιν ἀπαθής, πάντα ἠττώμενος πλὴν φρονήματος, νικῶν τῷ νικᾶσθαι τοὺς κρατεῖν νομίζοντας»⁴.

Ἐὰν ὁμως διὰ τῆς φιλοσοφίας ἐξεφράζετο οὐσιαστικῶς ἡ λογικὴ συγγένεια τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, συνεκτικὸς δεσμὸς ἦτο μεταξύ των ὁ λόγος. Ἐὰν ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς «ὁ πάντων, ὡς ᾔετο, λογιώτατος» Ἰουλιανὸς εἶχε παρανομήσει, τοῦτο συνέβη, διότι διενεόθη «ἀλογώτατα περὶ λόγων». Ἐπρεπε διὰ τοῦτο νὰ τιμωρηθῆ λογικῶς, «λόγῳ κολάζεσθαι ὑπὲρ τῆς εἰς λόγους παρανομίας»⁵. Καὶ ὄχι μόνον ἡ ποινὴ τῶν λογίων ἀπίστων συνίστατο εἰς τὴν ἀπόδειξιν τῆς λογικῆς των πλάνης, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς εἶχε λογικὴν φύσιν, ἔπρεπε καὶ ἡ λατρεία νὰ ἔχῃ ἀνάλογον χαρακτῆρα : «Δότε τῷ Λόγῳ τὸν λόγον!»⁶ *Τῷ Λόγῳ μόνον ἢ διὰ λόγου χάρις οἰκειοτάτη*»⁷. Ἡ

1. Ἐρμείου Σωζομενοῦ, ὡς ἀν. V 18 (σ. 1269).

2. Σωκράτους σχολαστικοῦ, ὡς ἀν. III 15 (σ. 420).

3. Γρηγορίου τοῦ θεολόγου, XLIII Λόγου 13 (ὡς ἀν. σ. 512).

4. Γρηγορίου τοῦ θεολόγου, XXVI Λόγου (Εἰς ἑαυτὸν) 13 (P. G., Migne, τόμ. 35, σ. 1245).

5. Γρηγορίου τοῦ θεολόγου, IV Λόγου (Κατὰ Ἰουλιανοῦ I) 4 (P. G., Migne, τόμ. 35, σ. 533/536).

6. Γρηγορίου τοῦ θεολόγου, XIX Λόγου (Εἰς τὸν ἐξισωτὴν Ἰουλιανόν) 4 (P. G., Migne, τόμ. 35, σ. 1053).

7. Γρηγορίου τοῦ θεολόγου, IV Λόγου 4 (ὡς ἀν. σ. 533).

λογική αυτή εύχαριστία είναι δια τὸν Θεὸν πολυτιμότερα, παντὸς ἄλλου τιμήματος : «Λόγον γὰρ ἀναθήσω τῷ Θεῷ χαριστήριον, ἀλόγου θυσίας ἱερώτερον¹, δῶρον χρυσοῦ καθαρώτερον, λίθων πολυτελῶν τιμαλφέστερον, ὑφασμάτων πολυτελέστερον, θυσίας νομικῆς ἀγιώτερον... ἀρέσκον τῷ Θεῷ ὑπὲρ μόσχον νέον»². Χάριν τῆς λογικῆς αὐτῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὸν Θεὸν ὁ ἐπίσκοπος Ναζιανζοῦ ἐγκατέλειπεν, ὅ,τι θεωρεῖται γενικῶς εἰς τὸν κόσμον ὡς ἀγαθόν : «Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα παρῆκα τοῖς βουλομένοις, πλοῦτον, εὐγένειαν, εὐκλειαν, δυναστείαν... τοῦ λόγου δὲ περιέχομαι μόνου... ἐμοὶ γοῦν εἶη καὶ ὅστις ἐμοὶ φίλος, τὸ τῶν λόγων κράτος»³. Ἡ δυνατότης τοῦ ἐλέγχου καὶ τῆς παρουσιάσεως τῶν δεδομένων τοῦ κόσμου καὶ τῶν αἰτημάτων τοῦ πνεύματος εἰς τὴν μεταξύ των σχέσιν ἦτο διὰ τὸν Γρηγόριον ἢ προϋπόθεσις τῆς εὐσεβείας, ὁ ἀποκλειστικὸς τρόπος τῆς ἀντιλήψεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς δυναμικῆς του παραμονῆς ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου : «Ποιοῦμαι τὸν λόγον παντὸς τοῦ βίου κοινωνὸν καὶ σύμβουλον ἀγαθὸν καὶ συνόμιλον καὶ ἡγεμόνα τῆς ἐπὶ τὰ ἄνωθεν ὁδοῦ... ὅτι πρὸς Θεὸν φέρει μετὰ συνέσεως, ὃ δὴ καὶ μόνῳ Θεῷ καταλαμβάνεται γνησίως καὶ τηρεῖται καὶ ἐν ἡμῖν αὔξεται»⁴.

Τὴν σημασίαν τῆς διακρίσεως καὶ ἀξιολογήσεως τῶν πραγματικῶν καὶ τῶν πνευματικῶν στοιχείων χάριν τῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν κόσμον, τὴν κριτικὴν στάσιν ὡς ὄρον τῆς ἠθικῆς συμπεριφορᾶς, ἐτόνισεν ἀργότερον καὶ ὁ «λέγειν τε καὶ πείθειν δεινὸς καὶ τοὺς κατ' αὐτὸν ὑπερβάλλον ῥήτορας»⁴⁵ παρ' ὀλίγον διάδοχος («εἰ μὴ Χριστιανοὶ τοῦτον ἐσύλησαν») ⁵ τοῦ κυριωτέρου ἐκπροσώπου τῆς ἑλληνικῆς παιδείας τοῦ καιροῦ τοῦ Ἰωάννης. Ὁ μαθητὴς τοῦ Λιβανίου, τὸν ὁποῖον ἡ Ἐκκλησία προσηγόρευσε ὡς ἐπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως «χρυσόστομον» διὰ τὴν ρητορικὴν του εὐφράδειαν, ἐπεχείρησε νὰ θεμελιώσῃ τὴν λογικὴν δύναμιν ὡς ἀφετηρίαν καὶ κριτήριον τῶν πεποιθήσεων καὶ τῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν θείαν θέλησιν. Τὸ ἐγχείρημα ἦτο δογματικῶς δύσκολον, διότι ἐπεκράτει μεταξύ τῶν ἐρμηνευτῶν τῆς Γραφῆς ἡ γνώμη, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶχεν ἐξ ἀρχῆς τὴν δυνατότητα τῆς γνώσεως, ἀλλὰ τὴν ἀπέκτησε διὰ τῆς ἁμαρτίας. Ὁ Ἰωάννης ἀντελήφθη σαφῶς, ὅτι ἐκ τῆς λύσεως τοῦ προβλήματος ἐξαρτᾶται ἡ ἀξία τῆς γνώσεως. Ἐὰν ἡ διαστολὴ τοῦ ἀγαθοῦ ἐκ τοῦ πονηροῦ ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς παρακοῆς τῶν Πρωτοπλάστων, τότε ὁ λογικὸς ἔλεγχος τῆς πραγματικότητος δὲν ἀνήκεν εἰς τὴν ἀρχικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ συνέπειαν ὁ Θεὸς κατεσκεύασε τὸν ἄνθρωπον νὰ παραμένῃ πιστὸς εἰς τὸ θέλημά

1. Γρηγορίου τοῦ θεολόγου, IV Λόγου 3 (ὡς ἀν. σ. 533).

2. Γρηγορίου τοῦ θεολόγου, VI Λόγου (Εἰρηνικοῦ) 5 (P.G., Migne, τόμ. 35, σ. 728).

3. Γρηγορίου τοῦ θεολόγου, IV Λόγου 100 (σ. 636).

4. Γρηγορίου τοῦ θεολόγου, VI Λόγου 5 (σ. 728).

5. Ἐρμείου Σωζομενοῦ, ὡς ἀν. VIII 2 (σ. 1513).

του, χωρίς να εξετάζει κατά πόσον τὸ πράγμα εἶναι ὀρθὸν ἢ ἐσφαλμένον.

Τὴν ἀποψιν αὐτὴν ἐθεώρησεν ὁ Χρυσόστομος διὰ τὴν θέσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὸν κόσμον ὀλεθρίαν. Ὑπῆρχεν ὁ κίνδυνος νὰ θεωρήσουν οἱ πιστοὶ τὴν ἔρευναν καὶ τὴν κρίσιν ὡς παράγωγα τῆς ἠθικῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀντιστρόφως τὴν πίστιν ὡς ἐπάνοδον εἰς τὴν παραδεισιακὴν κατάστασιν τῆς Δημιουργίας. Τὸ ἀποτέλεσμα θὰ ἦτο νὰ καταδικασθῇ ὁ Χριστιανισμὸς εἰς συνεχῆ ἀμυναν ἔναντι τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς λογικῆς του παρακαταθήκης καὶ διαθέσεως θὰ κατέστρεφε τελικῶς τὸ οἰκοδόμημα τῆς τυφλῆς πίστεως. Πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ ἐνδεχομένου αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης ἐτόλμησε νὰ παρακάμψῃ τὸ δένδρον τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ καὶ νὰ θεωρήσῃ τὴν κριτικὴν ἱκανότητα ὡς σκόπιμον δῶρον τοῦ Δημιουργοῦ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς : «Πολλοὶ τῶν φιλονείκως διακειμένων λέγειν ἐπιχειροῦσιν, ὅτι μετὰ τὴν βρώσιν τοῦ ξύλου τὴν γνώσιν ἔσχεν ὁ Ἀδὰμ τοῦ διακρίνειν τὸ καλὸν καὶ τὸ χεῖρον· τοῦτο δὲ τῆς ἐσχάτης ἂν εἴη ἀνοίας... Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, οὔτε παραβάντα τὴν ἐντολὴν κολασθῆναι ἔδει, οὔτε φυλάξαντα ἀποδοχῆς ἀξιωθῆναι¹. Θαρροῦντες οὖν ἂν εἴποιμεν νῦν, ὅτι καὶ πρὸ τῆς βρώσεως εἶχε τὴν διάγνωσιν. Εἰ γὰρ μὴ ἤδει τί μὲν καλόν, τί δὲ πονηρὸν καὶ αὐτῶν τῶν ἀλόγων ἀλογώτερος ἦν².

Ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ ἄνθρωπος ἐθεωρήθη ἐκ μέρους τῶν ἐγκυροτέρων ἐκπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἀπὸ καταβολῆς λογικὸν ὄν, ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκληφθοῦν ὡς ἀντίπαλα πνεύματα, ἡ πίστις δὲν εἶχεν ὡς σκοπὸν νὰ ὑπερνικήσῃ τὸν λόγον, τὸ παρελθὸν δὲν ἔπρεπε νὰ ἐξουδετερώσῃ τὸ μέλλον, ἡ ζωὴ δὲν ἐστηρίζετο εἰς τὴν ἐπανάληψιν, ἀλλ' εἰς τὴν δοκιμασίαν τῶν ἱστορικῶν της στοιχείων. Ἐκτοτε ὑπερνικᾶ οὐσιαστικῶς ἡ Ὁρθοδοξία τὴν δογματικὴν της περίοδον καὶ δὲν ἐνδιαφέρεται ἀπλῶς καὶ μόνον διὰ τὴν καθιέρωσιν τοῦ ἀκαταλήπτου, ἀλλ' ἰδίως διὰ τὴν ἐσωτερικέυσιν τῶν πνευματικῶν της περιεχομένων καὶ διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ κόσμου, διὰ τὸν σύνδεσμον καὶ ὄχι διὰ τὴν διαφορὰν της πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἐξηκολούθησε βεβαίως νὰ τονίζεται ὁ ἀνεπανάληπτος χαρακτήρ τῆς λυτρώσεως, ἡ λέξις ὅμως «ἕλλην» ἔπαυσε νὰ χαρακτηρίζῃ τὸν «εἰδωλολάτρη», ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν διαφόρου ἐθνικότητος πατέρων πολλῶν ἐκ τῶν πρώτων Ἀγίων τῆς Ἐκκλησίας³. Ποιηταὶ τῆς εὐαισθησίας τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ

1. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Λόγος παραινετικοῦ εἰς τὴν εἴσοδον τῆς ἁγίας Τεσσαρακοστῆς II 16, 5 (P. G., Migne, τόμ. 53, σ. 132).

2. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Εἰς τὴν Γένεσιν VI 1 (P. G., Migne, τόμ. 54, σ. 605).

3. «Μνήμη τῶν ἁγίων θαυματουργῶν ἀναργύρων Κοσμά καὶ Δαμιανοῦ. Οὗτοι εἴκον τὸ γένος ἐκ τῆς Ἀσίας πατρὸς μὲν ὑπάρχοντος ἕλληνοσκητῆρος δὲ χριστιανῆς» (Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae, ἐκδ. H. Delehaye, Bruxellis 1902, Μὴν Νοέμβριος εἰς τὴν πρώτην, σ. 185), «Ἀθλησις τοῦ

μελωδοῦ ἐστράφησαν κατὰ καιροῦς ἐναντίον τοῦ ὀνόματος τῶν σημαντικωτέρων Ἑλλήνων¹ — τὸ Βυζάντιον ὁμῶς ἐθεμελίωσε τὸν «Ἑλληνοχριστιανικὸν» πολιτισμόν. Διὰ τῆς ἐλληνικῆς του διαστάσεως ὁ Χριστιανισμὸς ἐγκατέλειψε ὀριστικῶς τὰ θρησκευόμενα τῆς Ἀνατολῆς, τὰ ὁποῖα ἐστηρίζοντο ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὴν παραδοχὴν ἀδιανοήτων ὑπὸ τῆς παραδόσεως κατωχυρωμένων πραγμάτων, διὰ νὰ προσανατολισθῆ βασικῶς πρὸς τὸ μέλλον. Ὁ χριστιανικὸς Θεὸς δὲν ἐνδιεφέρετο διὰ μίαν ὠρισμένην ἐποχὴν ἐναντίον τῶν ἐκάστοτε κατὰ λαοὺς καὶ τόπους ἐπικαίρων γεγονότων, ὥστε νὰ διχάσῃ τὸν ἄνθρωπον καὶ νὰ τὸν ἀναγκάσῃ νὰ θεωρήσῃ, ὅ,τιδήποτε εἶχε ζωτικὴν σημασίαν εἰς τὴν ὑπαρξίν του, ὡς ἔργον πονηρῶν ἐξουσιῶν, ὅπως συνέβη κατὰ τὸν Μεσαίωνα εἰς τὴν Δύσιν, ἀλλ' ἐφιλοξενεῖτο εἰς τὸ φυσικὸν καὶ τὸ ἱστορικὸν περιβάλλον τοῦ ἀνθρώπου, διὰ νὰ τὸ ἐξαγιάσῃ.

Ὁ πιστὸς τῆς Ὁρθοδοξίας ἔμεινε διὰ τοῦτο ἐνιαῖος ἐνώπιον τοῦ κόσμου καὶ τοῦ Θεοῦ. Δὲν ἔπρεπε νὰ ζητήσῃ τὴν λύτρωσιν εἰς μίαν ἄλλην ἐποχὴν ἢ ἐπέκεινα τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανόν, ἀλλὰ τὴν ἐδέχετο διὰ μέσου τῶν προβλημάτων τῆς ἐποχῆς του εἰς τὸν συγκεκριμένον χῶρον τοῦ προσωπικοῦ του βίου, ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς τὸν ἐπεσκέπτετο αὐτοπροσώπως, ἐφ' ὅσον ὁ οὐρανὸς κατέβαινε εἰς τὴν γῆν, διὰ νὰ τὸν καλύψῃ, ὅπως ὁ τροῦλλος τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ, ἐναντίον τοῦ φόβου καὶ τοῦ ἀγνώστου. Δὲν ἀνωρθώθησαν διὰ τοῦτο εἰς τὴν χριστιανικὴν Ἀνατολὴν λίθινα μνημεῖα τῆς ἀπουσίας τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς γῆς, τὰ γοτθικὰ τόξα, οὔτε ἀνεχώρησαν οἱ ἄνθρωποι, διὰ νὰ εὔρουν εἰς τὰ πέρατα τοῦ κόσμου τὴν λύτρωσιν, ὅ,τι ἀπουσίαζεν εἰς τὴν πατρίδα, με ἀποτέλεσμα νὰ λεηλατήσουν ἢ νὰ καταστρέψουν — ἐφ' ὅσον ἢ ἐπίσκεψις τῶν Ἀγίων τόπων ἢ ὁ χρυσὸς τῶν Ἰνδιῶν ἦτο ἡ πρόφασις — ὅ,τι παρενεβάλλετο εἰς τὸν δρόμον των, τὴν Κωνσταντινούπολιν π.χ. ἢ τοὺς προκολομβιανούς πολιτισμούς τῆς Ἀμερικῆς. Κυρίως ὁμῶς ἡ Ἐκκλησία δὲν ἐθεώρησεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ὁρθοδοξίαν τὴν ἐλευθέραν σκέψιν ὡς ἐπέμβασιν τοῦ Διαβόλου καὶ δὲν ἐπεχείρησεν, ὅπως ἔπραξεν ἡ Καθολικὴ καὶ ἡ Διαμαρτυρομένη Δύσις, νὰ ἐπιβληθῆ διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου ἐναντίον ἐκείνων, εἰς τοὺς ὁποίους ὄφειλε νὰ προσφέρῃ τὴν σωτηρίαν.

Ἡ σύνθεσις διὰ τοῦτο τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸ μέγα τόλμημα τῶν φιλοσόφων ἱεραρχῶν, δὲν εἶχε μόνον σημασίαν διὰ τὴν ἐποχὴν

ἀγίου μάρτυρος Κοίντου τοῦ θαυματουργοῦ... Οἱ ἐν Κύμῃ Ἕλληνες πικρῶς αὐτὸν βασανίζοντες ἐν τῷ ναῷ τῶν εἰδώλων». (Ὡς ἀν. Μηνὶ Μαρτίῳ Β', σ. 501).

1. «Τί φυσῶσι καὶ βομβέουσιν / οἱ Ἕλληνες; Τί φαντάζονται πρὸς Ἄρατον τὸν τρισκατάρατον; / Τί πλανῶνται πρὸς Πλάτωνα; / Τί Δημοσθένη στέργουσι τὸν ἄσθενη; / Τί μὴ νοοῦσι Ὅμηρον / ὄνειρον ἀργόν; / τί Πυθαγόρα θρυλλοῦσι / τὸν δικαίως φημιωθέντα;» (Ρωμανοῦ τοῦ μελωδοῦ, Εἰς τὴν Πεντηκοστὴν οἶκος ιη', «Ἕμνοι», ἐκδ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἀθήναι Ι τόμ. 1952, σ. κα').

των, δὲν ἦτο ἀπλῶς ἡ ἐξουδετέρωσις ἑνὸς ἀντιπάλου διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ ὡς συμμάχου, ἀλλ' ἡ προϋπόθεσις τοῦ ἀχρόνου μεγέθους τῆς «κατὰ Χριστὸν φιλοσοφίας», τῆς παρουσιάσεως τοῦ κόσμου ὡς ὑποδοχῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τῆς ἐπαναλαμβανομένης προσφορᾶς τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ὅσοι ἐδέχοντο τὸ ὑπέρτατον Σὺ, δὲν ἦσαν οὔτε ὑποχείριοι ἀντιστρατευομένων δυνάμεων οὔτε ὄργανα μιᾶς μεσιτευτικῆς ἐπιχειρήσεως, ἀλλὰ π ρ ὁ σ ω π α ἐνώπιον τοῦ ὑψίστου Προσώπου, διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ ὁποίου συνετελεῖτο μυστικῶς ἡ ἀποθέωσις των. Χάριν τῆς ἀποκαλύψεως αὐτοῦ ἀκριβῶς τοῦ θαύματος οἱ φιλόσοφοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας υἱοθέτησαν τὸν ἑλληνικὸν λόγον. Καθ' ὃν χρόνον ἡ θεωρητικὴ σκέψις ἐνεφανίζετο μεταξύ τῶν περισσοτέρων Χριστιανῶν ὡς εἰδωλολατρικὸν ὄπλον καὶ μεταξύ τῶν περισσοτέρων Ἑλλήνων ὡς ἀντιχριστιανικὸν προνόμιον, ἐκεῖνοι τὴν ἀντελήφθησαν ὡς «ὑποβάθραν» τῆς ἀληθινῆς εὐσεβείας. Ἐὰν ἡ πίστις εἰς τὸν Χριστὸν ἐνίκησε τὴν ἀντίδρασιν τῆς ἀμαθείας καὶ ταυτοχρόνως τὴν ὑπεροψίαν τῶν ἐλληνιζόντων, τοῦτο συνέβη, διότι εἴς τὴν τέσσαρες πνευματικοὶ ταγοὶ τῆς Ἐκκλησίας προετίμησαν νὰ διακινδυνεύσουν τὴν μεγάλην ὑπόθεσιν, διὰ νὰ τῆς δώσουν τὴν δύναμιν νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ αἰτήματα τῶν σκεπτομένων. Περισσότερον παντὸς ἀμετόχου τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἀμύντορος τοῦ Χριστιανισμοῦ οἱ λόγιοι φρουροὶ τῆς θείας περιουσίας ἦσαν ἐκ πείρας βέβαιοι, ὅτι ἡ πεποιθήσις τῶν ἀγραμμάτων δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ὑπερνικήσῃ κατὰ μέτωπον τὴν πνευματικὴν ἀνησυχίαν. Οἱ καιροὶ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ μεταβληθοῦν καὶ ἡ ἀνάγκη τῶν εὐπίστων ἀναλφαβήτων νὰ τραπῇ πρὸς ἄλλην κατεύθυνσιν εἰς τὴν ἱστορικὴν τῆς πορείαν. Ἐτίθετο διὰ τοῦτο θέμα πρὸ παντὸς ἄλλου κριτικῆς προσαρμογῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὰ ζητήματα τῆς ἱστορίας, φιλοσοφικοῦ ἀνοίγματος εἰς τὸν κόσμον, ὁ ὁποῖος ἔχασεν ὑπὸ τοὺς ὄρους αὐτοὺς τὸν δαιμονικὸν του χαρακτῆρα, διὰ νὰ δεχθῇ τὴν ἀγιότητα τῆς Χάριτος.

Αὕτῃ ἀκριβῶς ἡ φροντίς ἐνώπιον τοῦ κινδύνου νὰ ἐγκαταλειφθῇ τὸ πνεῦμα ἐκτὸς τῆς περιοχῆς τῶν θρησκευτικῶν ἐνδιαφερόντων ἔθεσε τοὺς πνευματικούς ὁδηγούς τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς ἐνώπιον τῆς αὐτοθυσίας. Ἡ συναδέλφωσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν δὲν ἦτο μία εἰρηνικὴ πρᾶξις, ἀλλὰ μία ἐσωτερικὴ κρίσις τῶν αὐτονοήτων, τῶν ἀνεπικαίρων καὶ τῶν ἀπαραδέκτων, ταυτοχρόνως ὅμως μία ἐμβάθυνσις τῶν βιωμάτων, μία κάθαρσις τῶν πεποιθήσεων καὶ μία ἐπέκτασις τῆς λυτρωτικῆς ἐμπειρίας εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ζωῆς. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δοκιμασίας αὐτῆς θὰ ἦτο δυνατόν ὠρισμένοι καὶ μάλιστα οἱ πρωτεύοντες νὰ προσανατολισθοῦν εἰς ἄλλους πνευματικούς τόπους ἐπέκεινα τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως. Ὅσοι ὅμως θὰ ὑφίσταντο μέχρι τέλους τὸν ἔλεγχον, δὲν θὰ ἦσαν μόνον ἐσωτερικῶς ἄξιοι τῆς πίστεως, ἀλλ' ἐπίσης εἰς θέσιν νὰ τὴν προσφέρουν εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐπρόκειτο ἄ ρ γ ὅ τ ε ρ ο ν νὰ ἐρωτήσουν καὶ νὰ ζητήσουν ἀπάντησιν. Προβλήματα μεταγενεστέρων χρόνων θὰ ἦτο δυνατόν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον

νά λυθοῦν κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν παραδειγματικὴν σκέψιν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἀπεφάσισαν νὰ χάσουν τὴν βεβαιότητα τῆς ὑπάρξεώς των, διὰ νὰ τὴν καταστήσουν βαθυτέραν. «Ὅς ἐὰν ζητήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτὴν καὶ ὅς ἐὰν ἀπολέσῃ αὐτήν, ζωογονήσει αὐτήν»¹.

Οἱ ἄνδρες, τῶν ὁποίων ἐορτάζεται σήμερον τὸ θάρρος καὶ ἡ σύνεσις, ἔδωσαν τὸ παράδειγμα εἰς τοὺς ἐπιγόνους νὰ προτιμήσουν ἀντὶ τῆς φυγῆς τὴν μάχην, ἀντὶ τῆς καταδίκης τὴν θυσίαν, ἀντὶ τῆς ἐσκεμμένης ἀδιαφορίας τὸ ἀγώνισμα τοῦ συμβιβασμοῦ τῶν θεωρουμένων ὡς ἀντιθέτων. Αὐτὴν τὴν στιγμὴν εὐρισκόμεθα ἐνώπιον τοῦ ἰδίου προβλήματος. Διὰ τῶν ἐσωτερικῶν κινήσεων τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἀπέκτησεν ἀντικειμενικὰ σχήματα δυναμικοῦ χαρακτήρος, ἀνακατατάσσεται σήμερον ὁ φυσικὸς καὶ ὁ ἱστορικὸς κόσμος. Μία πρωτοφανὴς πραγματικότης, ἡ Τεχνικὴ, διευθετεῖ χωρὶς τὴν πνευματικὴν συμμετοχὴν τοῦ ἀνθρώπου τὰ προβλήματα του καὶ δίδει τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι καθιστᾷ περιττὴν τὴν θρησκευτικὴν των λύσιν. Ταυτοχρόνως δημιουργεῖ νέα θέματα εἰς τὴν σχέσιν του πρὸς τοὺς ἐγγύς καὶ τοὺς ἄπω καὶ κυρίως πρὸς τὴν ὑπαρξίν του, ἡ ὁποία οἰκοδομεῖται βασικῶς ἐκ τῶν ἔξω, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ ἢ νὰ διαθέτῃ τὴν θέλησιν, τὴν πρᾶξιν ἢ τὴν σκέψιν του. Ἐὰν ὁ Χριστιανισμὸς ἐβασίσθη πρὸ πάντων εἰς τὸ πρόσωπον καὶ ὄχι, ὅπως ἄλλα θρησκευόμενα, εἰς τὴν συλλογικὴν στάσιν, ἐὰν καθιέρωσε τὸν ἐσωτερικὸν σύνδεσμον τοῦ ὑπευθύνου ἀνθρώπου πρὸς τὸν λυτρωτὴν Θεόν, ἐρωτᾶται εἰς τὴν ἐποχὴν μας κατὰ πόσον, ὅσοι δὲν εὐθύνονται διὰ τὴν ζωὴν των, ἀλλ' ἄγονται καὶ φέρονται ὑπὸ τῶν ἀπροσώπων ἀριθμητικῶν δυνάμεων τοῦ τεχνικοῦ κόσμου, εἶναι δυνατόν νὰ συνδεθοῦν πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς Σωτηρίας.

Τὸ πρόβλημα παρουσιάζεται πρῶτην φορὰν διὰ τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ δὲν θέτει, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἑλληνισμὸς, τὴν ἱστορικὴν τῆς σκοπιμότητα ὑπὸ αἵρεσιν, ἀλλὰ τὴν δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ κινηθῇ π ρ ο σ ω π ι κ ῶ ς — διὰ τῆς ἀμεταβιβάστου πνευματικῆς του ἐνεργείας — πρὸς τὸν Κύριον τῆς Λυτρώσεως. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ὁ Χριστιανισμὸς εὐρίσκεται εἰς τὴν δευτέραν ἀποφασιστικὴν κρίσιν τοῦ πνευματικοῦ του βίου. Ὅ,τι ὅμως δοκιμάζεται ἱστορικῶς, δὲν εἶναι αὐτὴν τὴν φορὰν ὁ λυτρωτικὸς του χαρακτήρ, ἀλλ' ἡ λυτρωτικὴ ἐτοιμότης τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἀναζητεῖ τὴν σωτηρίαν εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπερνίκησιν τῶν φυσικῶν του ὀρίων. Δημιουργεῖται διὰ τοῦτο ἐκ νέου ἡ διάθεσις τῆς καταδίκης ἢ διαδίδεται καὶ πάλιν ἡ συμβουλή τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ συναγωνιζομένου τὴν θεῖαν πρᾶξιν πολιτισμοῦ, διὰ νὰ φυλαχθοῦν τὰ πολύτιμα κειμήλια τοῦ παρελθόντος. Ὑπάρχουν ὅμως ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς ἱστορικῶς γρηγοροῦντες ἐπίτροποι τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι ἀντιλαμβάνονται περὶ τίνος πρόκειται καὶ ἀποφασίζουν νὰ δοκιμάσουν μήπως οἱ ἀθέατοι σύνδεσμοι πρὸς ὅ,τι ἐθεωρεῖτο ἀπαράδεκτον ἕως τώρα, εἶναι

1. Κατὰ Λουκᾶν ΙΖ' 33.

ισχυρότεροι τῶν σαφῶν ἀντιθέσεων. Ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἡγέτης τῆς Ὁρθοδοξίας διακινδυνεύει τὴν περιωπὴν του, διὰ νὰ γίνῃ ἀντάξιός της. Ἡ Ἑνωσις ἐν τούτοις τῶν Ἐκκλησιῶν εἶναι τὸ π ρ ῶ τ ο ν βῆμα. Δὲν θὰ ὀδηγήσῃ τὴν κλυδωνιζομένην Ἐκκλησίαν εἰς τὸν λιμένα τῆς γαλήνης, ἀλλ' εἰς τὴν συναίσθησιν τῆς ἀποστολῆς της ἔναντι τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος αἰμορραγεῖ αὐτὴν τὴν στιγμὴν τὴν πνευματικὴν του οὐσίαν.

Ὅτι θὰ ὑπάρξῃ κίνδυνος διὰ τὴν χριστιανικὴν παράδοσιν, ἐὰν σχετισθῇ πρὸς τὰ δεδομένα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται ἡ ζωὴ τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου, δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία. Ἡ πίστις ὁμῶς εἰς τὸν Χριστὸν συνεπλήρωσε τὴν ἑλληνικὴν ὄντολογία διὰ τοῦ ἁγιασμοῦ τῆς π ρ ο σ ω π ι κ ῆ ς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὑπῆρξεν ἡ εἴσοδος τῆς ἱστορίας εἰς τὸ «ἀεὶ ὡσαύτως κατὰ ταῦτά ἔχον»¹. Ἐθεσεν ἐπομένως τὴν βαρύτητα εἰς τὸν ἐκ ά σ τ ο τ ε φ ο ρ έ α τοῦ πνεύματος, ἀντὶ νὰ ἐνδιαφερθῇ διὰ μίαν ἀφηρημένην ἢ παρωχημένην ὑπόθεσιν. Τὸ τόλμημα, τὸ ὁποῖον ἐπεχείρησαν οἱ «τρεῖς φωστῆρες τῆς τρισηλίου Θεότητος» διὰ τῆς ἀφοσιώσεώς των εἰς τὸν ἐπικίνδυνον πνευματικὸν κόσμον, ὁ ὁποῖος θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ βάθρον τοῦ Αἰωνίου ἐπὶ τῆς γῆς, ἀπαιτεῖται σήμερον ἐξ ἀρχῆς: «Ὅς ἐὰν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ζωογονήσει αὐτήν».

Πανηγυρικὸς λόγος κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν εἰς τὴν αἶθουσαν Τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων τὴν 30ὴν Ἰανουαρίου 1970.

1. Πλάτωνος, Φαίδωνος 78 D - 79 D.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006